

МИКОЛА ГЕ ТА ІВАН ПЕТРУНКЕВИЧ: ДЖЕРЕЛА ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ ПРО ІСТОРІЮ ВЗАЄМОВІДНОСИН

Н. А. Котельницький

Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права

Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Ю.Бугая,

subton7@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4480-365X>

Ключові слова: М. Ге, І. Петрункевич, Борзнянське повітове земство, земська ліберальна партія.

Вперше в історичній науці на основі джерел особового походження з'ясовуються основні аспекти складних стосунків між видатними постатями української історії XIX ст. – великим художником Миколою Ге та політиком Іваном Петрункевичем. Автор приходить до висновку про те, що взаємовідносини яскравих особистостей ілюструють великий суспільний резонанс навколо подвижницької діяльності опозиційної аристократичної фронди на півночі Лівобережної України. Особисте ставлення М. Ге до земської ліберальної партії північної України та її лідера І. Петрункевича є очевидним маркером, який свідчить про небайдужість передової громадськості до цієї течії визвольного руху у Російській імперії другій половині XIX ст.

MYKOLA HE AND IVAN PETRUNKEVYCH: SOURCES OF PERSONAL ORIGIN ON THE HISTORY OF RELATIONSHIPS

N. Kotelnitsky

Chernihiv Institute Information, Business and Law of the International

Key words: M. Ge, I. Petrunkevych, Borzhniansk district zemstvo, zemstvo liberal party.

For the first time in historical science, the main aspects of complex relations between prominent figures of Ukrainian history of the XIX century are clarified on the basis of sources of personal origin. – great artist Mykola Ge and politician Ivan Petrunkevych. The author concludes that the relationship of bright personalities illustrates the great social resonance around the ascetic activities of the opposition aristocratic front in the north of the Left Bank of Ukraine. M. Ge's personal attitude to the Zemstvo Liberal Party of Northern Ukraine and its leader I. Petrunkevych is an obvious marker that testifies to the indifference of the advanced public to this current of the liberation movement in the Russian Empire in the second half of the XIX century. For the first time in historical science, based on sources of personal origin, the main aspects of the complex relationship between prominent figures – the great artist Nikolai Ge and politician Ivan Petrunkevich – are clarified. The relationships of bright personalities illustrate the great social resonance around the ascetic activity of the opposition aristocratic front in the north of the Left Bank of Ukraine. M. Ge's personal attitude to the Zemstvo Liberal Party of the Northern Left Bank and its leader I. Petrunkevych is an obvious marker, which testifies to the indifference of the advanced public to this current of the liberation movement in the Russian Empire in the second half of the XIX century. Semantic analysis of historical sources shows that the contacts of M. Ge and I. Petrunkevych had a long history, which in the vast majority correlated with the Ukrainian period of life and work of both prominent personalities. Already at the stage of acquaintance in Italy, the first contradictions crystallized between the artist and the politician, which laid the foundations of a contradictory relationship. The greatest conflict was marked by the period when both activists worked in elected positions – deputies of the Borzhniansky district zemstvo. The modern tax reform developed and initiated by I. Petrunkevych and his political allies, the main principles of which were the imperatives of solidarity and the

progressive scale of taxation, turned out to be absolutely unacceptable for M. Ge, despite his fascination with O. Herzen's philosophy and demonstrative manifestations of populism. Public discussions in the county zemstvo assembly significantly complicated the relationship between the two individuals, dividing them into different political camps, thus drawing a demarcation line in ideological preferences. And although the conflict did not hinder the further friendly relations between I. Petrunkevych and M. Ge, the unpleasant, emotional "sediment" that remained after the political struggle caused some discomfort in the relationship between the artist and the politician.

В історії земського ліберального руху на півночі Лівобережної України 60-80-х рр. XIX ст. – дуже актуальної, але вкрай малодослідженої проблеми вітчизняної історичної науки, є кілька вельми цікавих сюжетів, які свідчать про суспільний резонанс навколо подвижницької та самовідданої діяльності опозиційної аристократичної фронди північної України. Далеко не останнім маркером було особисте ставлення видатних діячів культури Російської імперії до земської ліберальної партії Північного Лівобережжя та її «патріарха» - Івана Ілліча Петрункевича (1843-1928). Як відомо, останній період свого життя великий митець XIX ст. - Микола Миколайович Ге(1831-1894) провів на території Чернігівської губернії, оселившись у Борзнянському повіті на хуторі Михайлівка. Оскільки повіт був географічним центром земського лібералізму українських губерній монархії Романових, а беззаперечний керманіч опозиційної партії – І.Петрункевич безпосередньо проживав у власному маєтку, розташованому у селі Плиски, цілком зрозуміло, що життєві шляхи двох особистостей, так чи інакше, не могли не перетинатись.

Не дивлячись на те, що сучасна гуманітаристика вже має низку праць про життєдіяльність М.Ге та І.Петрункевича в Україні, все ж потрібно зауважити, що в історіографії відсутні дослідження, які б спеціально були присвячені історії контактів двох великих постатей в історії України XIX ст. У дисертації та монографіях Н.Котельницького сформовано цілісне уявлення про багатогранну та подвижницьку діяльність І.Петрункевича на Чернігівщині¹. Дисертаційне дослідження О.Лисенко висвітлює творчість М.Ге у контексті історії вітчизняної культури², а спеціальна стаття С.Капи-

ріної присвячена з'ясуванню власне українського періоду творчості великого художника³. Однак, проблема відносин М.Ге та І.Петрункевича не була предметом зацікавлення цих дослідників. Такий стан речей зумовлений тим, що в Україні, по великому рахунку, не зберіглася частина унікальних та незамінних джерел з історії земських інституцій - журналів засідань та постанов повітових земських зібрань північної України, які були знищені у період Другої світової війни. Тому на даному етапі, найбільш репрезентативними першоджерелами, які у загальних рисах ілюструють складний характер відносин між діячами, є спогади І.Петрункевича та листування М.Ге⁴.

Відтак, мета розвідки полягає у лаконічному з'ясуванні, на основі фундаментальних джерел особового походження - мемуарів та епістолярної спадщини, головних аспектів взаємовідносин видатних персоналій. Методологічною основою публікації стали наукові принципи аналізу та синтезу, історизму, багатовимірності, плюралізму, антропоцентризму. Були використані загальнонаукові методи індукції та дедукції; спеціально історичні - антропологічний, ретроспективний, критичний методи; головні методи мікроісторичних досліджень: контент - аналізу, біографічної реконструкції, персональної історії. Вперше в історичній науці з'ясовані головні аспекти непростих взаємовідносин між великими постатями - художником Миколою Миколайовичем Ге та політиком - Іваном Іллічем Петрункевичем. У своїх видатних мемуарах І.Петрункевич розповів про історію знайомства з М.Ге. Восени 1868р., після обрання гласним Борзнянського повітового та Чернігівського губернського земського зібрань, І.Петрункевич, прислухавшись до рекомендацій

¹ Котельницький Н. Громадська та суспільно-політична діяльність І.І.Петрункевича в Україні(1866-1879 рр.): Дис....канд. іст. наук. Київ, 2012. 200с.; Його ж. Иван Ильич Петрункевич: жизнь и деятельность на Черниговщине. Историко - биографический очерк. М.,124с.; Його ж. Иван Ілліч Петрункевич(1843-1928): життя та діяльність в Україні. Riga, 197р.

² Лисенко О. Творчість художника Миколи Ге в контексті української духовної культури: Дис....канд. мистецтвозна-

ства. Київ, 2016. 200с.

³ Капырина С. Хутор Ивановский и его обитатели // Николай Ге. Вектор судьбы и творчества. Материалы международной научной конференции. Архивные публикации. Сборник статей. М.,2014. С.176-195.

⁴ Ге Н. Письма, статьи, критика. Воспоминания современников. М.,1978, 400с.; Петрункевич И. Из записок общественного деятеля. Воспоминания. Прага, 1934. 472с.

київських лікарів, виїхав у турне по Західній Європі, мета якого полягала у проходженні профілактичного курсу відпочинку, з метою запобігання хронічних хвороб. Відвідавши Відень та Мюнхен, побувавши в австрійських Альпах, І.Петрункевич виїхав до Італії. Після тижня мандрівок по Венеції, І.Петрункевич приїхав до Флоренції, де у цей час перебували видатні митці - скульптор Пармен Петрович Забелло, який походив з українського козацько-старшинського роду Забіл та художник М.Ге. Спільні знайомі, які мандрували по Італії, запропонували І.Петрункевичу познайомитись з відомим художником, картини якого І.Петрункевич бачив на виставках у Санкт-Петербурзі.

І.Петрункевич згадував, що М.Ге з дружиною влаштували йому гостинний прийом. У ході спілкування виявилось, що дружина М.Ге - Ганна Петрівна, рідним братом якої був П.Забелло, була донькою Петра Івановича Забелло(Забіли), хутір якого знаходився поблизу рідного села політика - Плисок, а М.Ге і П.Забелло навчались у І пансіоні Київської гімназії, як і І.Петрункевич, але на декілька курсів раніше. Спільне минуле та сусідство зробили знайомство по-людськи щирим і теплим. І.Петрункевич вирішив провести зиму 1868-69рр. у Флоренції, відвідавши Рим та Неаполь. З П.Забелло відносини у І.Петрункевича склались відразу. Можливо тому, що батько скульптора - Петро не вважав його професію гідною дворянської родини. Іван Ілліч мав іншу точку зору. А от з М. Ге все з самого початку виявилось складніше.

М.Ге справив дуже неоднозначне враження на І.Петрункевича. Іван Ілліч писав, що художник захопився революційними ідеями, вивчав праці О. Герцена і дуже ображався, що його ніхто не запрошував до таємного політичного товариства, яке б ставило за мету реалізацію революції у Російській імперії. Взагалі, за спостереженнями І.Петрункевича, М.Ге був людиною дуже експансивною, часто змінював свої уподобання і майже завжди емоційно це демонстрував. Очевидно, непостійність Миколи Миколайовича насторожувала І.Петрункевича і взаємовідносини двох особистостей з самого початку важко склалися. Навесні 1869 р. Іван Ілліч був обраний дільничним мировим суддею у Борзнянському повіті Чернігівської губернії, а тому виїхав до України виконувати свій суддівський обов'язок⁵.

Новий етап відносин М.Ге та І.Петрункевича припав на середину 70-х рр. XIX ст. Після смерті свого тестя - Петра Забіли, династичний маєток якого був розподілений між синами, Микола Ми-

колайович викупив частину володінь у власність, захопився аграрним виробництвом і оселився на хуторі Михайлівка поблизу села Плиски Борзнянського повіту Чернігівської губернії. Мистецтвознавці та культурологи, які досліджують спадщину великого художника зазначають, що головною причиною переїзду М.Ге з Санкт-Петербурга була системна творча криза, яка спіткала митця. Очевидно, він сподівався, що залишивши столичне життя та усамітнівшись у глибокій українській провінції, він може знайти вихід з творчого тупика і почне знову плідно працювати. Йому здавалось, що мистецтво - духовне ремесло, а тому він не може працювати за гонорар по конкретним приватним замовленням. Треба віддати належне - Микола Миколайович на момент 1875р. був послідовним у своїх поглядах: він відмовився від дуже привабливої пропозиції зайняти посаду професора у столичній Академії мистецтв, бажаючи бути незалежним від бюрократичного управління⁶. Як місцевий землевласник та відома у країні персона, М.Ге вирішив доповнити свої турботи у сільському господарстві громадською діяльністю, бо вважав, що справжні митці повинні служити народу. У другій половині 70рр.XIXст. Микола Миколайович був обраний гласним Борзнянського повітового земського зібрання, яке, у свою чергу, обрало його депутатом Чернігівського губернського земства. Так розпочалося чергове, нетривале, на одну виборчу каденцію, захоплення художника земською діяльністю. Втім, і тут митець не був до кінця послідовним - він продовжив писати картини на замовлення, зокрема від представників української консервативної аристократії: ідеали ідеалами, а на життя треба було заробляти, оскільки сільське господарство не приносило достатніх прибутків⁷.

І.Петрункевич, згадуючи період перебування М.Ге на хуторі відзначав, що ні сільське життя, ні господарчі турботи, ні земська робота не були рятівними для митця. Навіть публічна діяльність у земських установах не могла замінити художнику столичної аури: земська робота має приховану трагедію - імла повсякденних турбот, рутинність, щоденна боротьба з владою, відсутність слави, визнання, успіху та аплодисментів принесли М.Ге певне розчарування⁸. Тим не менше, саме під час земської роботи двох видатних постатей у Борзнянському повіті між ними стався

⁶ Капырина С. Вказ. праця. С. 176-177.

⁷ Лисенко О. Вказ. праця. С. 50.

⁸ Петрункевич І. Вказ. праця. С. 45.

⁵ Петрункевич І. Вказ. праця. С. 41-47.

публічний ідеологічний конфлікт, який засвідчив відмінність політичних вподобань між діячами. Справа у тому, що у 1875 р. при Чернігівській губернській земській управі було створене статистичне бюро на чолі з О.Русовим, яке повинно було дослідити економічне становище Чернігівської губернії і надати земству основу для розробки більш справедливої системи оподаткування, як у земському, так і у державному секторі економіки. І.Петрункевич наголошував на тому, що група О.Русова створила особливий, «чернігівський тип» статистичних досліджень, суть якого полягала у тому, що статистики відмовились від ідеї створення єдиного земельного кадастру, тобто надати абсолютно точний і повний матеріал по кожному земельному володінню. Таке завдання, при величезній кількості дрібних володінь було неможливо виконати, і крім значної кількості фінансових ресурсів воно потребувало дуже багато часу. Було знайдено компромісну формулу: взято за основу «земельну дачу» - чітко розмежовані земельні володіння у межах одного населеного пункту Борзнянського повіту. Конкретні статистичні відомості дозволяли визначити у кожному такому володінні кількість земель по різних категоріях: пахотні землі, луки, ліси, пасовища, городні землі. Ці дані дозволяли встановити прибуток кожної десятини по кожній земельній категорії. На основі цих обстежень і розрахунків вже можна було визначити середній прибуток середньої десятини по кожному володінню.

Таким чином, статистиками було визначено 60 категорій прибутковості земель від 10 до 2 карбованців з десятини, при поступовому зниженні прибутку. Усі ці показники були зведені у статистичну таблицю, яка була надрукована і розповсюджена серед депутатів повітового земства. Цілковито зрозуміло, як зауважував політик, що середній розмір кожного володіння не відповідав середньому розміру величини усього комплексу володінь, так само, як середня прибутковість окремого володіння не відповідала середній прибутковості усього комплексу володінь. Однак, саме вказаний спосіб оцінки давав значно більше гарантій відносно правильної оцінки, ніж інші способи, звісно, за виключенням кадастру.

Узявши за основу такий підхід, І.Петрункевич разом з О.Русовим пішли ще далі, і розробили свій проект оподаткування у сфері земельних відносин, який полягав у наступному. Оскільки кількість землі визначала податкоспроможність власника, зокрема, якщо величина володіння забезпечувала лише власника і його родину, і

не залишала жодних залишків виробництва, то і податкова спроможність такого володіння дорівнювала 0. Виходячи з цього, на переконання лібералів, повинен був бути встановлений земельний мінімум, неоподаткований і постійно збільшуваний впровадженням прогресивного податку, разом зі збільшенням володіння і залежно від його прибутковості. Детально розроблений проект системи оподаткування з опрацьованими статистичними таблицями був зведений у цілісну брошуру, яка була надрукована і внесена на розгляд Борзнянського повітового земського зібрання особисто І.Петрункевичем.

Як свідчив І.Петрункевич, повітове земство з великою цікавістю сприйняло ініціативи лібералів. Повітові збори одноголосно затвердили частину пропозицій, яка стосувалась оцінки земельних володінь. Друга частина ініціатив, яка стосувалась прогресивності оподаткування та впровадження неоподаткованого земельного мінімуму, викликала бурхливу дискусію, адже вона для деяких депутатів стала неприпустимою новацією. І саме тут, на великий подив І.Петрункевича, проти модерної економічної концепції виступив М.Ге. Митець гаряче доводив у своїх виступах, що ініціативи І.Петрункевича - пропаганда соціалізму у земстві, що це протирічить як законодавству, так і інтересам суспільства. І.Петрункевич вважав митця практичним народником, адже він схилився перед доктриною О.Герцена, дуже яскраво підкреслював своє народолюбство і мав би захищати прогресивні ініціативи, які б покращували життя селянства. Однак, М.Ге очолив дебати по цьому питанню і політичний диспут отримав принциповий характер.

У результаті довготривалої політичної полеміки, Борзнянське повітове земство, все ж, погодилося з аргументами І.Петрункевича і друга частина пропозицій теж була проголосована більшістю голосів. Повітовій земській управі було доручено виконання усього обсягу пропозицій, які були зафіксовані у брошурі. На основі рішень повітової управи, пропозиції І.Петрункевича та О.Русова стали основою для нової системи оподаткування у Борзнянському повіті і нової єдиної бюджетної сітки для оцінки земель, хоча у кінцевому результаті Правлячий Сенат Російської імперії наклав «вето» на прийняті земські рішення, вважаючи їх незаконними⁹. На наш погляд, причиною принципового опонування М.Ге ліберальним ініціативам було доволі непросте фінансово-еко-

⁹ Котельницький Н. Громадська та суспільно-політична діяльність І.І.Петрункевича в Україні(1866-1879 рр.): Дис... канд. іст. наук. С. 80-82.

номічне становище художника після переїзду до Борзнянського повіту. Доходи митця від аграрного виробництва не покривали усіх його потреб. Тому революційний проект податкової реформи, ініційованої І.Петрункевичем та його політичними соратниками зводив нанівець усі сподівання М.Ге – так чи інакше, а він був би зобов'язаний, як землевласник повіту, сплачувати затверджені солідарні податки та збори за прогресивною шкалою податкоутворення. За таких реалій відносна комфортність життєдіяльності в українській провінції стала б просто неможливою у силу економічної нерентабельності. Публічно декларований художником пієтет до простого народу, на наше переконання, був нічим іншим, як черговим, тимчасовим експансивним захопленням, оскільки коли справа дійшла до гаманця Ге - землевласника, то Микола Миколайович «забув» про інтереси народу, відразу згадавши про закони Російської імперії та інтереси страт суспільства...

Не треба забувати і про те, що 12 березня 1873р. відомий митець разом з двома синами поповнив ряди спадкового нобілітету Російської імперії, а 5 квітня 1878р., згідно ухвалених рішень Чернігівського губернського зібрання дворянства, був зарахований до корпорації аристократії Борзнянського повіту Чернігівської губернії¹⁰. Скоріше за все, Микола Миколайович вбачав у здобутому високому суспільному статусі життєву перспективу, фінансову «подушку безпеки» та гідну заміну мистецькій праці. Відповідно, принципове фрондування абсолютистському режиму Романових, який дарував династії Ге шляхетний привілей, великий митець вважав абсолютно недоречною акцією, проявом людської «невдячності» верховній владі держави.

Сам художник залишив нащадкам деякі свідчення про свою земську діяльність, не коментуючи, втім, свого ідеологічного конфлікту з прогресивними земцями. У своїх листах до дружини з Чернігова митець писав, що ліберальна партія складала меншість у земстві - 30 проти 45 депутатів, однак на боці земських лібералів була сила розуму, політичних переконань, чистоти вчинків. Але коли, за образним виразом М.Ге, починали ділити «суспільний пиріг» - земський бюджет, то консерватори та реакціонери оперативного консолідувалися і меркантильні інтереси неодмінно перемагали. Стосовно ж особистих відносин з ліберальною партією північної України, то у своєму епістолярії художник відверто визнавав, що він був «старим вітрилом» на прогресивному кора-

блі опозиційної аристократичної фронди, про що йому неодноразово натякав керманич руху - І.Петрункевич¹¹. Відтак, можемо стверджувати, що немає жодних підстав вважати М.Ге членом земської опозиції – його, скоріше, можна віднести до групи гласних – симпатизантів. Не дивлячись на принципові розбіжності, М.Ге та І.Петрункевич продовжували залишатись у приятельських стосунках, хоча, Іван Ілліч відчував, що Микола Миколайович внутрішньо змінив своє ставлення до нього, не демонструючи цього¹². Так, наприклад, великий митець написав портрети батька політика - Іллі Яковича Петрункевича, а згодом і доньки Івана Ілліча - Наталії. Друга картина стала «візитною карткою» славетної світової скарбниці культури - Третьяковської галереї¹³.

Як відомо, 27 квітня 1879р. І.Петрункевич за наказом верховної влади був заарештований у своєму власному маєтку села Плиски та без жодного судового процесу і вироку висланий з території України за активну опозиційну політичну діяльність¹⁴. Після цього видатні постаті вже не бачились. Восени 1886р., після завершення терміну заслання, І.Петрункевич повернувся до рідної Чернігівської губернії. Навіть маючи репутацію персони «нон-грата», Іван Ілліч більшістю голосів був обраний населенням депутатом Борзнянського повітового земського зібрання, що дуже занепокоїло регіональну владу. Посаду голови повітової земської управи у цей час обіймав один з синів М.Ге - Петро Миколайович, який, як відомо, вже на цей момент успадкував у власність хутір Михайлівка. І.Петрункевич у спогадах відзначав, що П.Ге мав консервативні погляди, а тому переконання лідера опозиційної аристократичної фронди для нього були абсолютно неприйнятними¹⁵.

Після обрання І.Петрункевича гласним Борзнянського земства, чернігівський губернатор викликав політика на приватну розмову до Чернігова. Оскільки Іван Ілліч принципово відмовився прийняти пропозиції влади щодо відмови від участі у політичному житті Північного Лівобережжя, керманич регіону надав політику для ознайомлення інструктивний лист Київського генерал-губернатора, у якому містилася вимога про те, що діяч повинен залишити територію губернаторства

¹¹ Ге Н. Вказ. праця. С. 103.

¹² Петрункевич И. Вказ.праця. С. 72.

¹³ Лисенко О. Вказ.праця. С. 52.

¹⁴ Котельницький Н. Иван Ильич Петрункевич: жизнь и деятельность на Черниговщине. Историко - биографический очерк. С.97-98; Котельницький Н. Иван Ілліч Петрункевич(1843-1928): життя та діяльність в Україні. Р. 173-175.

¹⁵ Петрункевич И. Вказ. праця. С. 231-232.

¹⁰ Лисенко О. Вказ. праця. С.26.

протягом доби. І знову ж таки без висунення жодних звинувачень та судових процесів... У день, коли І.Петрункевич назавжди залишав Батьківщину, емігруючи до російської Твері, на залізничній станції рідного села Плиски, в очікуванні потягу та під наглядом жандармерії, політик зустрівся з дружиною М.Ге - Ганною Петрівною.

Як згадував діяч, розмова була дружньою та щирою. Дружина великого митця була дуже схвильована та занепокоєна. Вона у розпачі розповіла І.Петрункевичу про те, що у Миколи Миколайовича з'явилося нове захоплення - філософія великого російського письменника Льва Толстого. Не приховуючи сліз, вона жалілася політику на численні ексцентричні витівки художника, які стали нормою їх життя. Ганна Петрівна, яка звикла бути головою родини, тепер вже була останньою за значенням персоною. Штучне наслідування стилю життя та переконань Л.Толстого, відмова від турботи про своїх рідних, «одіозні» публічні прояви проповідання філософії «толстовства» у вигляді постійного «занурення» М.Ге у компанію молодих жінок - усе це робило родинне життя сімейства митця дуже непростим. І.Петрункевич, не маючи жодних можливостей допомогти, міг лише по-людські заспокоїти та підбадьорити дружину художника. Однак, на сторінках мемуарів, він однозначно давав зрозуміти, що категорично не сприймав нового захоплення М.Ге, і, якби він залишився жити у Плисках, це б стало причиною «охолодження» відносин з Миколою Миколайовичем¹⁶. Резюмуючи, можемо стверджувати, що взаємовідносини двох великих постатей української історії ХІХст. - Миколи Ге та Івана Петрункевича є вельми цікавим, оригінальним сюжетом в історії земського ліберального руху на півночі Лівобережної України, який яскраво ілюструє великий суспільний резонанс навколо

подвижницької та самовідданої діяльності опозиційної аристократичної фронди північної України. Особисте ставлення М.Ге до земської ліберальної партії Північного Лівобережжя та її лідера - І.Петрункевича є очевидним маркером, який засвідчує небайдужість громадськості до вказаної течії вільного руху у Російській імперії другої половини ХІХст.

Контент-аналіз джерел особового походження - мемуарів та епістолярної спадщини, дозволяє стверджувати про те, що контакти М.Ге та І.Петрункевича мали досить тривалу історію, яка в абсолютній більшості корелювалася з українським періодом життя та діяльності обох видатних персоналій. Вже на етапі знайомства в Італії, між художником та політиком кристалізувалися перші протиріччя, які заклали основи суперечливих відносин.

Найбільшою конфліктністю був позначений період, коли обидва діячі працювали на виборних посадах депутатів Борзнянського повітового земства. Розроблена та ініційована І.Петрункевичем і його політичними соратниками модерна податкова реформа, головними принципами якої стали імперативи солідарності та прогресивної шкали податкоутворення, виявилася абсолютно непринятною для М.Ге, не дивлячись на його захоплення філософією О.Герцена та демонстративні прояви народництва. Публічні дискусії у повітових земських зборах значно ускладнили взаємовідносини двох особистостей, розмежувавши їх по різних політичних таборах, тим самим провівши демаркаційну лінію в ідеологічних уподобаннях. І хоча конфлікт не завадив подальшим приятельським стосункам І.Петрункевича та М.Ге, все ж неприємний, емоційний «осад», який залишився після політичної сутички, зумовив певний дискомфорт у взаємовідносинах художника та політика.

¹⁶ Петрункевич И. Вказ. праця. С. 45-46.

References:

- Ge N. Pis'ma, stat'i, kritika. Vospominaniya sovremennikov. M., 1978. 400s.
- Капырина С. Hutor Ivanovskij i ego obitateli // Nikolaj Ge.Vektor sud'by i tvorchestva. Materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii. Arhivnye publikacii. Sbornik statej. - M.,2014, S.176-195.
- Kotel'nic'kij N. Gromads'ka ta suspil'no-politichna dijal'nist' I.I.Petrunkevicha v Ukraïni(1866-1879 rr.): Dis...kand. ist.nauk. Kiïv,2012. 200s.
- Kotel'nic'kij N. Ivan Il'ich Petrunkevich:zhizn' i dejatel'nost' na Chernigovshhine. Istoriko - biograficheskij ocherk. M.,2015.124s.
- Kotel'nic'kij N. Ivan Illich Petrunkevich(1843-1928): zhittja ta dijal'nist' v Ukraïni. Riga,2019.197p.
- Lisenko O. Tvorchist' hudozhnika Mikoli Ge v konteksti ukraïns'koï duhovnoï kul'turi Dis....kand. mistectvoznastva. Kiïv,2016. 200s.
- Petrunkevich I. Iz zapisok obshhestvennogo dejatel'ja. Vospominaniya. Praga, 1934. 472c. (In Russian)